

Beato Bukinac – utemeljitelj znanstvenog istraživanja povijesti bačkih Hrvata

*dr. sc. Robert Skenderović**

Sažetak

Beato Bukinac pripada naraštaju bačkih Hrvata koji su se nakon pridruživanja bačkih samostana Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda 1923. odlučili za franjevački red i krenuli na školovanje u Hrvatsku. Njegov kasniji odlazak na doktorski studij u Rim pokazuje da je bio među najdarovitijim novacima u generaciji. Prilikom izbora teme doktorata Bukinac je odlučio povezati svoju ljubav prema franjevačkom redu i suzavičajnim bačkim Hrvatima. Tako je svoju disertaciju pod naslovom „O ulozu franjevacu u seobama hrvatskog naroda u XVI. i XVII. stoljeću“ posvetio razdoblju u kojem su se Hrvati (Bunjevci i Šokci) doselili u Bačku. Ona je ostavila dubok trag na kasnija istraživanja povijesti bačkih Hrvata i danas predstavlja nezaobilazno djelo za svakoga tko se želi baviti proučavanjem njihova doseljavanja i najranije povijesti. Štoviše, Bukinca se može smatrati prvim zrelim povjesničarom bačkih Hrvata i u tome smislu utemeljiteljem istraživanja povijesti bačkih Hrvata u hrvatskoj historiografiji. O svemu se u radnji detaljnije pojašnjava, argumentira i obrazlaže.

Ključne riječi: Bukinac, Bunjevci, Šokci, povijest

Bukinčevo stupanje u franjevački red

Fra Stjepan Beato Bukinac, franjevac, a rodom šokački Hrvat, rođen je u Baču 30. srpnja 1912. u obitelji Grge Bukinca i Marije rođene Vorgić. Bukinac je u franjevački red ušao 1928. godine. Zatim je polazio franjevačku gimnaziju u Varaždinu gdje je i maturirao 1932. godine. Odmah nakon mature upisuje studij na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, ali već 1933. godine odlazi na studij teologije na Papinskom učilištu *Antonianum* u Rimu. Beato se u Rimu iskazao kao izvrstan student pa mu je pružena prilika da ondje i doktorira. Godine 1939. doista uspješno brani i svoju doktorsku disertaciju koja je nosila naslov *De activitate franciscanorum*

* viši znanstveni suradnik, Hrvatski institut za povijest, Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje, Slavonski Brod

in migrationibus populi Croatici saeculis XVI et XVII (u prijevodu: *O ulozi franjevaca u seobama hrvatskog naroda u XVI. i XVII. stoljeću*). Upravo taj rimski doktorat, premda opsegom malen, predstavlja najvažniji dio njegova životnog opusa. Već iz samog naslova disertacije vidljivo je da je Bukinac svoj doktorat odlučio posvetiti djelovanju franjevaca u njegovu rodnom zavičaju. Doktorat se sastoji od tri poglavlja i zaključka. Prva dva poglavlja objavljena su još 1940. godine u Zagrebu na latinskom jeziku. Međutim, cjeloviti doktorat objavljen je tek 2007. godine zahvaljujući mr. Beli Tonkoviću koji ga je preveo s latinskog na hrvatski jezik i priredio za tisak, a objavila ga je udruga „Pučka kasina 1878.“ iz Subotice.

Valja naglasiti da je fra Stjepan Beato Bukinac pripadao čitavoj jednoj generaciji bačkih Hrvata koja je koncem 1920-ih i tijekom 1930-ih godina stupila u franjevački red, u Hrvatsku franjevačku provinciju sv. Ćirila i Metoda. U vrlo kratkom roku tada su se čak šestorica mladih bačkih Hrvata odlučili za franjevački poziv. Prvi je među njima bio Beato Bukinac (ređen 1936.), zatim za njim redom o. Efremlj Kujundžić (ređen 1938.), o. Vendelin Vujković (ređen 1941.), o. Krešimir Kujundžić (ređen 1942.), o. Željko Dulić (ređen 1946.) i, zadnji među njima, o. Leopold Ivanović koji je ređen već u novoj Jugoslaviji 1949. godine. Na odluku ove generacije mladih ljudi da se pridruže Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda utjecala su dva bitna čimbenika.

Kao prvo, franjevačka tradicija među bačkim Hrvatima bila je snažno ukorijenjena. Franjevci su u ovim krajevima bili prisutni i utjecajni još prije dolaska Bačke pod osmanlijsku vlast. Oni su isto tako bili jedini katolički svećenici prisutni u Bačkoj tijekom osmanlijske vlasti, a i u stoljećima nakon oslobođenja od Osmanlija igrali su ulogu nositelja pastoralnog, kulturnog i prosvjetnog života u mnogim mjestima u kojima su u većem broju živjeli bački Hrvati. Snažan pečat svojeg djelovanja među bačkim Hrvatima posebice su dali slavonski i bački (bunjevački i šokački) franjevci na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće: fra Stipan Vujević (Bereg 1837. – Slavonski Brod, 1905.), fra Robert Kauk (Vukovar, 1848. – Zagreb, 1900.), fra Fabijan Peštalčić (Baškut, 1845. – Zemun, 1909.), fra Silverije Lipošinić (Subotica, 1847. – Subotica, 1907.) i fra Lovro (Lauro) Lipovčević (Baja, 1843. – ?, 1900.), te među njima kao najmlađi, fra Mladen Barbarić (Ilok, 1873. – Zemun, 1936.) i naš čuveni pjesnik fra Ante Evetović Miroljub (Bački Aljmaš, 1862. – Valpovo, 1921.). Svi su oni bili članovi provincije sv. Ivana Kapistranskog, a u Bačkoj su kao studenti ili kao profesori djelovali najviše u bajskom samostanu. Uz njih treba spomenuti još jednog važnog bunjevačkog franjevca koji se ne može izostaviti. To je fra Ivan Jesse Kujundžić (Subotica, 1842. – Subotica, 1903.) koji je, za razliku od prije spomenutih, jedini bio član Provincije Presvetog Spasitelja, provincije kojoj je tada pripadao i subotički samostan.¹

Svi su oni, svaki na svoj način, sudjelovali i na nacionalnom radu među bačkim Hrvatima, mnogi od njih kao bliski suradnici i podržavatelji kalačkog kanonika i nas-

¹ Godine 1900. provedena je teritorijalna reforma franjevačkih provincija pa tada subotički samostan prelazi u sastav provincije sv. Ivana Kapistranskog. Usred tih promjena, Kujundžić je 1899. bio izabran i za gvardijana subotičkog samostana i u toj je časti ostao sve do svoje smrti 1903. godine (Sekulić 1994, 218).

lovnog biskupa Ivana Antunovića. Tako su bačke Hrvate učvršćivali i u vjeri i u nastojanju da očuvaju svoj narodni identitet, a njihovo su djelovanje bački Hrvati uvijek prihvaćali s osobitom privrženosti koja objašnjava zašto se krajem 1920-ih i tijekom 1930-ih godina toliko mladih bačkih Hrvata odlučilo baš za franjevački red.

Osim te tradicije franjevačke prisutnosti, 1920-ih se pojavio i drugi razlog zbog kojeg su čak šestorica mladih bačkih Hrvata stupili u franjevački red. Naime, 1923. godine subotički i bački samostan pridruženi su Hrvatskoj franjevačkoj provinciji sv. Ćirila i Metoda, pa su ovi mladi bački Hrvati sada imali priliku ući u svoju hrvatsku provinciju. Nesumnjivo je da su tako uz vjerske, važnu ulogu za njihovo opredjeljenje imali i nacionalni osjećaji. Doista, svi su oni nakon toga imali priliku školovati se u Varaždinu i Zagrebu i tako biti u samom središtu hrvatskih kulturnih i društvenih zbivanja. Nažalost, ta je generacija bila zahvaćena prvo Drugim svjetskim ratom, a zatim i komunističkom vladavinom zbog koje su mnogi stradali.

Osvrt na istraženost povijesti bačkih Hrvata 1930-ih godina

U životnom opusu fra Stjepana Beata Bukinca njegova doktorska disertacija zauzima središnje mjesto. Zanimljivo je i važno da je fra Stjepan Beato Bukinac svoju doktorsku disertaciju posvetio upravo velikom doseljavanju Hrvata u Bačku koje se u više valova dogodilo pod vodstvom franjevaca krajem XVI. i tijekom XVII. stoljeća. Sam fra Beato ovako je opisao što ga je navelo na tu temu: „Hrvatski narod, raspršen već u XVII. stoljeću, a možda već i u XV., na područjima južne Ugarske, nije imao druge vođe i pastire osim franjevaca. A oni su u XVII. st. bili skoro jedini vođe naroda u seljenjima iz Bosne ili iz drugih područja pod turskom vlašću. Ipak, dok njihova povijest u Bosni već ima svoje štovatelje, njihov rad ili povijest u hrvatskom narodu na područjima koja su više stoljeća bila pod Mađarima, još traži svoje istražitelje“ (Bukinac 2007, 9).

Doista, u vrijeme kada je fra Beato Bukinac pisao svoju disertaciju, o povijesti franjevačkog djelovanja među bačkim Hrvatima znalo se vrlo malo. Tek vrlo šturo mađarski su povjesničari spominjali hrvatsko doseljavanje u Bačku u vrijeme osmanlijske vlasti i franjevačko djelovanje među njima. Tako o bačkim Hrvatima pišu Stjepan Katona u svojem djelu *Historia metropolitanae Colocensis Ecclesiae*, I. (Colocae, 1800.) te István Iványi u *Bács-Bodrog vármegye földrajza és történelmi helynévtára*, I. (Szabadka, 1909.) i u *Szabadka szabad király város története*, (I. tom, Szabadka, 1886.; II. tom 1892.). To su poznata djela, koja su mnogo puta citirana, ali prilikom njihova čitanja upada u oči činjenica da je o Bunjevcima i Šokcima, koji su posebice u XIX. stoljeću u Bačkoj bili i brojni i utjecajni, nerazmjerno malo pisano.

Srpski povjesničari također nisu mnogo pisali o bačkim Hrvatima. U to vrijeme u srpskoj su historiografiji dominirala djela Ivana Ivanića *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici* (Beograd, 1899.) i Jovana Erdeljanovića *O poreklu Bunjevaca* (Beograd, 1930.), a marginalno su ih doticali u svojim radovima Aleksa Ivić (Ivić 1925, 1927a i 1927b), Dušan J. Popović (Popović 1930, 1938 i 1939) i Vasa Stajić (Stajić 1930 i 1932).

Hrvatski povjesničari također su do Bukinčeva doktorata o bačkim Hrvatima malo pisali: spominje ih Vjekoslav Klaić u svojem *Opisu zemaljah u kojima obitava ju Hrvati* (knj. III, Zagreb, 1883.), zatim je jednu skromnu knjižicu (brošuru) pod naslovom *Hrvati u Bačkoj: Bunjevci i Šokci* (Osijek, 1922.) napisao Rudolf Horvat, a prvi pokušaj ozbiljnijeg pregleda njihove povijesti u obliku knjige uradio je Petar Pekić u svojem djelu *Povijest Hrvata u Vojvodini* (Zagreb, 1930.). Nešto povijesti franjevačkog djelovanja u Bačkoj tijekom osmanlijske vladavine moglo se tada naći i kod crkvenog povjesničara Mije Vjenceslava Batinića u knjizi *Djelovanje franjevaca u Bosni i Hercegovini za prvih šest viekova njihova boravka*, III. (Zagreb, 1887.). U ostalim radovima crkvene povijesti gotovo ništa.

Svakako je do Bukinčeve disertacije najvažniji objavljeni izvor (zapravo zbirka dokumenata) o djelovanju franjevaca u Bačkoj bila knjiga *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum registis ab anno 925 usque ad annum 1752* fra Euzebija Fermendžina (Zagreb, 1892.). Ovdje na kraju treba spomenuti i djelo Ivana Antunovića *Razprava o podnavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih* (Beč, 1882.), koje je također ukazivalo na važnost djelovanja franjevaca u Bačkoj tijekom osmanlijske vlasti, ali je po sadržaju bilo daleko od ozbiljnog povijesnog rada. Nabrojana djela pokazuju marginaliziranost povijesti bačkih Hrvata. Hrvatska povijesna znanost bila je od svojih začetaka pod pritiskom nepovoljnih političkih prilika, a srpski i mađarski autori više su nastojali negirati nego doista istražiti pojavu i povijest Hrvata u Bačkoj.

Na početku svoje disertacije fra Beato Bukinac je dao osvrt na trojicu među navedenim autorima koji su prema njemu bili najznačajniji: na Ivana Antunovića, Petra Pekića i na Jovana Erdeljanovića. Sva trojica iz njegova su pera zapravo ozbiljno kritizirana. Za Antunovićevu *Razpravu* napisao je da je napisana „s velikom ljubavlju, i premda nema strogo znanstvenu vrijednost, u njemu ipak ima raznih informacija najveće vrijednosti“ (Bukinac 2007, 10). Za Pekićevu *Povijest Hrvata u Vojvodini* također je napisao da „najvećim dijelom nema znanstvenu vrijednost“, da je „u stvarno povijesnom dijelu možda previše površno“, ali zaključuje: „Uostalom, namjera autora i nije bila da napiše strogo povijesno djelo, već više da radi informiranja opiše život naroda sa svim manifestacijama...“ (Bukinac 2007, 10). Zatim se Bukinac osvrnuo i na Erdeljanovićevo djelo *O poreklu Bunjevaca* za koje piše: „Premda je forma potpuno znanstvena, djelo odaje osobnu i političku namjeru. Autor ne utemeljuje svoje argumente na povijesnim činjenicama: njegova prvotna namjera je dokazati da ovaj narod svoje porijeklo vuče s područja zaposjednutih od Srba i prema tome (da) pripadaju tomu narodu“ (Bukinac 2007, 11).

Danas, više od 70 godina kasnije, mogli bismo se složiti s njegovim ocjenama sve trojice autora. Kao prvo, u vezi s Antunovićevom *Razpravom*, doista se našim preporoditelju mora priznati da je uložio puno truda i ljubavi u to svoje djelo, ali ono nikako nije na akademskoj razini povijesne studije. Također, i za Pekićevu *Povijest Hrvata u Vojvodini* možemo zaista prihvatiti Bukinčev zaključak da se radi o djelu koje je više publicističko te u povijesnim analizama bez šireg poznavanja izvora i literature, kao i bez dublje analize povijesnih razdoblja. Konačno i ocjena Erdeljano-

vića sasvim stoji na svome mjestu. Iz Erdeljanovićeve knjige doista najviše progovara njegov politički naum, premda je inače imao kvalitetno znanstveno obrazovanje.

Bukinac je smatrao da je temeljni problem dotadašnjih istraživanja povijesti Bačke u vrijeme osmanlijske vladavine ležao upravo u tomu što u tadašnjim crkvenim i društvenim prilikama nije prepoznata važna uloga franjevac. Dijelom je takvo stanje u dotadašnjoj historiografiji (kako mađarskoj, tako i srpskoj i hrvatskoj) bilo posljedica nepoznavanja izvora. Ovdje treba naglasiti da se stanje do danas znatno promijenilo, da su danas brojni hrvatski povjesničari znatno rasvijetlili to razdoblje. Među njima svakako treba spomenuti fra dr. Franju Emanuela Hoška, dr. Antu Sekulića, fra dr. Andriju Zirduma, fra dr. Ignacija Gavrana, zatim dr. Josipa Kolanovića, Antuna Devića i Iliju Martinovića koji su objavili brojne dokumente i napisali velik broj studija o franjevačkom djelovanju u Podunavlju u doba osmanlijske vladavine.² Također treba spomenuti da su se zadnjih godina u Mađarskoj tom tematikom puno bavili pokojni dr. István György Tóth i profesor budimpeštanskog ELTE-a dr. Antal Molnár.³

Svima njima prethodio je fra Beato Bukinac koji je u svojoj disertaciji ukazao na važnost brojnih djela i arhivskih fondova. Zbog nedostatka objavljene građe Bukinac je naveo da je morao ići u arhiv Kongregacije za širenje vjere te u neke samostanske arhive. Osim toga u disertaciji je koristio tada dostupne historiografske radove hrvatskih povjesničara Vjekoslava Klajića, Ivana Bojničića, Krunoslava Draganovića, Ferde Šišića, Julija Jelenića, Čire Truhelke i dr. te djela opće crkvene povijesti kao što je, primjerice, djelo Ludwiga Pastora *Geschichte der Päpste*, knj. IV. (Freiburg, 1901.). Koristio je i objavljene izvore: najviše Augustina Theinera, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, knj. I. (Romae, 1863.) i *Vetera monumenta historiam Hungariae sacram illustrantia*, knj. II. (Romae, 1860.) te Dominika Mandića: *Acta Franciscana Hercegovinae*, kn. I. (Mostar, 1935.). U svakom slučaju, Bukinac je koristio znatno više izvora i literature nego svi njegovi prethodnici što svjedoči o kvaliteti znanstvenog pristupa i utemeljenosti njegovih teza. Za razliku od svih spomenutih prethodnika koji su se bavili poviješću bačkih Hrvata, pa onda posredno i franjevačkom ulogom u Bačkoj u vrijeme osmanlijske vlasti, Bukinac je prvi koji je bio u vatikanskim arhivima, najvažnijem izvoru arhivske građe o toj temi.

Prvo poglavlje: političko-vjerski pregled krajeva Bosne, Hrvatske i Ugarske u XV. i XVI. stoljeću

Prvo poglavlje Bukinčeve disertacije uglavnom daje pregled povijesnih zbivanja na području Hrvatske, Bosne i Ugarske i to na temelju dotad već objavljene povijesne literature. U ovome poglavlju posebice je važan Bukinčev osvrt na unutarnje

² Njihov opus je vrlo velik pa bih među njihovim djelima samo istaknuo važnost objavljivanja dokumenata koje su u izdanju Hrvatskog državnog arhivu u Zagrebu, u seriji *Fontes: izvori za hrvatsku povijest*, izdali Josip Kolanović i Antun Dević (Kolanović i Dević 1999).

³ U radu mađarske historiografije osobito je važna serija izvora *Litterae missionarum de Hungaria et Transilvania* (1572.-1717.) knj. I.-IV., koju je izdao dr. István György Tóth.

političko-socijalno uređenje Osmanskog carstva koji je potreban radi boljeg razumijevanja položaja katolika i uloge franjevaca. Bukinac u njemu donosi ispravan zaključak da je u Osmanskom carstvu bila najvažnija vjerska pripadnost, ali je u objašnjenju položaja kršćana pokazao nedovoljno poznavanje osmanlijskog društva. Naime, Bukinac nije dovoljno razumio tzv. *miletski sustav* koji je određivao položaj nekih vjerskih zajednica (prvenstveno pravoslavaca) čije su vjerske vođe bile priznane od strane turske Porte kao *etnarsi* (narodni poglavari) koji su onda nad svojim podanicima imali određene zakonodavne i izvršne ovlasti. Tako je i pečki patrijarh bio etnarh koji je imao određenu zakonodavnu i izvršnu vlast nad svojim pravoslavnim vjernicima.

Važno je naglasiti kako su među svim kršćanima upravo katolici bili u najtežem položaju jer njihov vjerski poglavar (papa) nije bio sultanov podanik, nego naprotiv, najljući neprijatelj. Tako su osmanlijske vlasti najviše i progonile katolike, dok su na drugoj strani pravoslavci i protestanti pod Osmanlijama bili u mnogo boljem položaju. O tome, miletskom sustavu pisalo se u hrvatskoj historiografiji znatnije tek u novije vrijeme, a na njega je najviše u Hrvatskoj posljednjih desetljeća upozoravao dr. Mile Bogović (Bogović 1982).

U prvome poglavlju Bukinac se bavi i utvrđivanjem katoličkih župa koje su tijekom XVII. stoljeća djelovale u Bačkoj. To je vrlo zanimljiva tema koja ni do danas nije sasvim razriješena, ali je Bukinac u svojoj disertaciji označio pravi put kojim treba ići u traženju rješenja. Bukinac prvo navodi da je 1612. godine don Šimun Matković, svećenik iz Baranje, poslao jedno izvješće u Rim u kojem je spomenuo župu „Bačka“ i opisao je da je to župa s još 8 sela, od kojih su neka udaljena i 10 milja, da ima 2.000 vjernika i da je vodi stari svećenik don Juraj (Bukinac 2007, 54). Iz toga izvora je vidljivo da je tada u Bačkoj bila barem jedna župa i da je u njoj bio svjetovni svećenik. Zatim, Bukinac navodi da je 1622. godine isti don Šimun Matković od Rima tražio da mu se u Bačkoj prepusti župu „Bunjevci“ koja nema svećenika (Bukinac 2007, 35). Nakon toga navodi niz dokumenata koji spominju fra Pavla Papića i iz kojih se može zaključiti da je taj bosanski franjevac od 1623. do 1629. bio bački župnik (Bukinac 2007, 34). Bukinac dalje navodi i vrlo važno izvješće barskog nadbiskupa iz 1633. godine u kojem se ističe da se u Bačkoj o katolicima brinu bosanski franjevci (Bukinac 2007, 34). Dakle, Bukinac je na temelju ovih dokumenata uspio utvrditi župu Bačka i također utvrditi da su tu župu do 1620-ih vodili svjetovni svećenici, a onda od 1623. bosanski franjevci.

Međutim, Bukinac je uočio da je dokument don Šimuna Matkovića iz 1622. godine govorio i o župi „Bunjevci“, pa se postavilo pitanje jesu li župa „Bačka“ i „Bunjevci“ jedno te isto ili se radi o različitim župama. Bukinac je tu nedoumicu razriješio nizom dokumenata koji pokazuju da se radilo o dvjema župama: jedna je bila župa Bač, koju su u izvorima nazivali i „Bačka“ i ta je župa bila pod pastoralnom skrbi franjevačkog samostana u Gradovrhu. Drugu župu opisuje jasno jedno pismo iz 1668. godine u kojem stoji da obuhvaća mjesta Sombor, Baju i Bajmok. U tome pismu vjernici iz navedenih mjesta ističu da su o njihovu duhovnom životu već dugo skrb vodili franjevci iz samostana u Olovu (Bukinac 2007, 35). Međutim, Bukinac

smatra da je u to vrijeme postojala i treća župa koja se prostirala između Subotice i Segedina i da je upravo to župa „Bunjevci“ spomenuta u pismu don Šimuna Matkovića iz 1622. godine (Bukinac 2007, 54). Danas, nakon još nekih otkrivenih izvora doista možemo čvrsto tvrditi da su u Bačkoj u XVII. stoljeću postojale tri župe (ili barem tri pastoralna prostora): jedna sa središtem u Baču, druga koja je obuhvaćala Sombor, Baju i Bajmok, i treća koja je obuhvaćala prostor između Subotice i Segedina. Svi izvori navode na zaključak da su prvu vodili franjevci iz samostana u Gradovrhu, drugu franjevci iz olovskog samostana, a treću franjevci iz Segedina. Jedino se s Bukincem ne bi mogli složiti da je župa „Bunjevci“ obuhvaćala subotičko-segedinski prostor. Vjerojatnije je da se pismo don Šimuna Matkovića upravo odnosilo na župu koja je obuhvaćala Sombor, Baju i Bajmok, jer su subotički kraj od početka XVII. stoljeća pastoralizirali segedinski franjevci.

Drugo poglavlje: o seobama hrvatskog naroda u XVI. i XVII. stoljeću

U drugom poglavlju Bukinac je svoj interes usmjerio na zanimljivu temu broja doseljenika i valove migracija Hrvata u Bačku. Premda su i prijašnji autori navodili slične dokumente, može se reći da je tek Bukinac doista čvrsto utvrdio tri velika vala doseljavanja Hrvata u Bačku.

Prvi val vezan je uz spomen župe „Bunjevci“ iz 1622. godine. Očigledno se radilo o novodoseljenom stanovništvu koje je nedugo prije te godine doselilo u Bačku. Poznati povijesni izvori navode na zaključak da se radilo o doseljavanju negdje iz Dalmacije. Prema onome što ti izvori govore, radilo se zapravo o doseljavanju koje su vjerojatno potaknule same osmanlijske vlasti zbog nedostatka stanovništva u Bačkoj. Ipak, o tome naseljavanju zapravo se najmanje zna, samo to da se početkom XVII. stoljeća u Bačkoj pojavilo novo bunjevačko-dalmatinsko stanovništvo. Veza no uz ovaj prvi val migracija Bukinac je oštro kritizirao Jovana Erdeljanovića koji je želio doseljavanje Bunjevaca u Bačku vezati baš uz 1622. godinu, premda se zapravo, kako Bukinac dobro zaključuje, radi samo o godini koja označava „*terminus post quem non*“, odnosno o izvoru koji dokazuje da se taj prvi val doseljavanja dogodio prije te godine (Bukinac 2007, 44).

Drugo veliko doseljavanje Bukinac stavlja u polovicu XVII. stoljeća. To je iseljavanje o kojem je pisao tadašnji bosanski biskup fra Marijan Maravić u svome izvješću iz 1655. godine. Biskup Maravić je u njemu pisao da je u razdoblju od 1645. do 1655. iz kraljevine Bosne u Mađarsku iselilo 2.000 obitelji, što je kasnije povjesničar Krunoslav Draganović procijenio na oko 15.000 duša (Bukinac 2007, 44). Iz toga vremena imamo već izvore koji detaljnije govore o mjestima u Bačkoj u kojima su tada živjeli katolici. Među njima je jedan od najvažnijih izvora izvješće biskupa beogradskog fra Marina Ibrišimovića koji je tijekom svojeg pohoda u južnoj Ugarskoj posjetio mjesta Segedin, Martonoš, Bajmok, Jankovac, Santovo, Sombor, Bereg, Kolut, Monoštor, Bač i Bukin, te u njima krizmao tamošnje katolike (Bukinac 2007, 58). Gotovo u svim tim mjestima i danas žive Hrvati, što svjedoči o kontinuitetu naseljenosti. Treba isto tako naglasiti da se tada još nigdje ne spominje Subotica kao

mjesto gdje su naseljeni katolici, nego uvijek Segedin iz kojeg je vršena pastoralna skrb i za subotički kraj, što bi možda moglo svjedočiti da je Subotica s okolicom znatnije naseljena katoličkim, hrvatskim stanovništvom tek na kraju osmanlijske vladavine, odnosno neposredno nakon oslobađanja od osmanlijske vlasti.

Na kraju Bukinac govori i o trećem valu doseljavanja iz vremena Velikog bečkog rata (1683.-1699.). Tada je iseljavanje kršćana (katolika i pravoslavaca) iz Bosanskog pašaluka bilo usmjereno i prema Dalmaciji i prema netom oslobođenoj Lici, Slavoniji i Bačkoj. Bukinac ističe podatak da je do 1706. godine iz Bosne na mletački teritorij prešlo oko 5.000 obitelji, a navodi i izvješće fra Andrije iz Dubočca koji je Sv. Zboru 1696. godine napisao da je iz Bosne u Slavoniju iselilo više od 100.000 katolika. Zatim upozorava i na velik broj katolika i pravoslavaca koji su iz Bosne prešli u Slavoniju 1697. godine nakon velikog zimskog pohoda princa Eugena Savojskog na Sarajevo (Bukinac 2007, 50).

Bukinac se u ovome poglavlju posebice osvrće na problem vjerodostojnosti izvora za zadnju seobu – zapisa u franjevačkom samostanu u Gyöngyösu koji glasi: „Stanovnici (Subotice), tzv. Bunjevci, predvođeni od 18 otaca reda sv. Franje, došli su najvećim dijelom iz Bosne, a manjim iz Dalmacije: jedan dio se naselio u Subotici na mjestu gdje se danas nalazi samostan i gdje je nekad bila rimska utvrda, a drugi dio je otišao u Segedin. Franjevci koji su došli u njihovoj pratnji ubrzo su se vratili u Bosnu, osim o. Anđela Šarčevića. Budući da se provincijal provincije Presv. Spasitelja naljutio što su se franjevci provincije Bosne Srebrene naselili u Subotici i Anđeo Šarčević se morao vratiti u Bosnu, nakon što su neki oci provincije Presv. Spasitelja naučili njihov jezik“ (Bukinac 2007, 56).

Bukinac u ovome izvoru kritički piše i naglašava da je Budim oslobođen tek u rujnu 1686. te da se čini „nevjerojatnim da su franjevci doveli narod na područje na kojem su ne samo vladali Turci, već i na kojemu se i ratovalo“. Ovdje se, doista, valja složiti s Bukincem. Naime, do kraja 1686. godine oslobođeni su samo Pečuh i Segedin. Zatim je nastupilo zimsko mirovanje, ali je zaista čitav prostor Bačke cijelo vrijeme i dalje bio ratna zona. Na drugoj strani, drugi izvori o doseljavanju u vrijeme Bečkog rata započinjaju zapravo s čuvenim dolaskom Dujma Markovića i Jurja Vidakovića pred izbornog kneza Maksimilijana Bavorskog u ljeto 9. srpnja 1697. godine, dakle godinu dana nakon ovog navodnog dolaska predvođenog osamnaesticom franjevac.

Veliko je zapravo pitanje koliko je ljudi doselilo u tome trećem valu doseljavanja. Bukinac tu doista dobro objašnjava svoje argumente prema kojima je i tijekom Velikog bečkog rata doseljeno novo stanovništvo. Bukinac piše: „Neki autori sumnjaju da se ovdje radi o nekom novom doseljenju u Bačku i smatraju da je narod, o kojemu se radi, pobjegao iz južnog dijela Bačke u dijelove koje su austrijske čete već zauzele. Ipak se čini da posvema stoji mišljenje da se ovdje radi o novom doseljenju, napose iz razloga što za protivno mišljenje nema nikakva dokaza. Istina, ako se postavi pitanje odakle je mogao doći taj narod, teško je dati siguran odgovor. U opisu se tvrdi da su prešli iz Turske (*aus der Türkhey herübergegangen*), što natuknuje da se sigurno zna da su oni stigli iz krajeva pod Turcima“ (Bukinac 2007, 62).

Danas se samo mogu potvrditi ta Bukinčeva razmišljanja i to potkrijepljena nekim drugim dokazima. Primjerice, jedna od glavnih osoba provincije Bosne Srebrene tada je bio fra Mihovil Radnić, rođen u Kalači negdje oko 1636. godine. Važno je da je Radnić od 1685. do 1690., upravo u vrijeme Bečkog rata i doseljavanja zadnjeg vala Hrvata, bio i provincijal te provincije. Radnić je vjerojatno ključna osoba koja je potaknula doseljavanje u Bačku i to negdje između listopada 1686. godine, kada je oslobođen Segedin, i srpnja 1687. godine kada se pred Maksimilijanom Bavarskim pojavljuju Dujam Marković i Juraj Vidaković. Pogotovo je važno da je Mihovil (Mijo) Radnić upravo tijekom 1684., 1685. i 1686. boravio u Dalmaciji i Bosni, što znači da je bio među tamošnjim Bunjevcima. Osim toga, treba naglasiti da je vjerojatno naše stanovništvo u Dalmaciji, Bosni i Bačkoj bilo u međusobnom kontaktu, pa su doseljeni Bunjevci i Šokci iz zadnjeg vala zapravo samo doselili k svojim rođacima u Bačkoj.

Pored doseljavanja Bunjevaca, Bukinac se u ovome poglavlju osvrnuo i na doseljavanje Šokaca. Vezano uz doseljavanje Šokaca u Bač Bukinac piše: „Ne može biti nikakve sumnje da je u Bač došao hrvatski narod i to prije svega iz Bosne. Gore je već, naime, rečeno da su franjevci gradovrškog samostana za tursko doba imali svoju župu u Baču, što dopušta da se pretpostavi da su u Baču i obližnjim mjestima stanovale pridošlice iz Bosne. I godine 1688. narod je prešao u Bač skupa s franjevcima. To pokazuje da su mjesta napuštena i krajevi skoro potpuno ispražnjeni od katoličkog naroda. Evo drugih dokaza za potvrdu ove tvrdnje: U maticama mjesta Bač postoji zabilježeno: „Godine 1717. dana 28. listopada brak je sklopio Šimun Tomašević iz Bača s Marijom Tomić, kćeri Pavla ‘bosanskog roda’, a ustvari stanovnika Bača. U istim maticama postoji i druga zabilješka koja našu tvrdnju određenije potvrđuje. Naime, godine 1713. krštena je kći Marka Mesića iz (mjesta) ‘Soli’, koje se nalazi u blizini Gradovrha, od Turaka zvano Tuzlom. Iz rečenog je lako zaključiti da su prvih desetljeća XVIII. stoljeća u Baču bile dvije vrste stanovnika. Dijelom su to stanovnici koji su tamo stanovali još iz vremena Turaka – koji su vjerojatno već ranije došli iz Bosne, barem većim dijelom – a dijelom oni koji su 1688. godine došli s franjevcima iz mjesta Gradovrh i njegove okoline“ (Bukinac 2007, 65).

Bukinac u ovome poglavlju spominje i jedan izvor iz Fermendžinova djela *Acta Bosnae* koji je posebno interesantan. Naime, radi se o izvješću požeškog župana iz 1437. godine koji u njemu piše da „na drugoj obali Dunava (tj. u Bačkoj) na prostoru od oko jedne milje, pomiješani Raščani i Bosanci, krivovjerci s kršćanima žive zajedno“ (Bukinac 2007, 52). U njemu pojam „krivovjerci“ označava pravoslavce, husite i pripadnike Crkve bosanske, a pojam „kršćani“ je uobičajeni tadašnji način imenovanja katoličkog stanovništva. U tome dokumentu u očii posebno upada podatak da spomenuti krivovjerci i katolici žive na prostoru od oko jedne milje od Dunava. Kao što znamo, za većinu šokačkih mjesta u Bačkoj karakteristično je da se nalaze uz Dunav, ali ne neposredno na njegovoj obali. Time bi se i prva prisutnost Šokaca u Bačkoj mogla datirati barem u prvu polovicu XV. stoljeća, premda se prvi spomen bačkih Šokaca javlja tek u XVII. stoljeću.

Treće poglavlje: o djelovanju franjevaca u Bačkoj u XVIII. stoljeću

U trećem poglavlju Bukinac se više ne bavi temom doseljavanja u XVI. i XVII. stoljeću, ali je to poglavlje važno jer obrađuje razdoblje nakon doseljavanja koje zajedno s prethodnim razdobljima daje cjelovitu sliku o djelovanju franjevaca provincije Bosne Srebrene u Bačkoj. Bukinac u njemu daje sažet pregled aktivnosti franjevaca početkom XVIII. stoljeća koje je dovelo do osnivanja samostana u Baji, Somboru, Subotici i Baču. Nažalost, u isto vrijeme trajao je i proces oduzimanja župa franjevcima, pa su mnoge župe tek nakon što su ih franjevci stavili na noge oduzete i predane svjetovnom svećenstvu.

Godine 1757. provincija Bosna Srebrene je podijeljena na bosanski dio i na slavonsko-podunavski koji je oblikovan u zasebnu provinciju sv. Ivana Kapistranskog. Kraj XVIII. stoljeća obilježio je jozefinizam koji je još dodatno izvršio pritisak na franjevački red. Najteže su prošli franjevci u Somboru u kojem im je 1786. godine oduzeta župa, ali i sam samostan. U Baji, Baču i Subotici uspjeli su preživjeti te teške trenutke pa su kasnije nastavili s bogatim djelovanjem među bačkim Hrvatima, Mađarima i ostalim katolicima.

Zaključne misli

Bukinac je u svojoj disertaciji napisao: „Sigurno je da su franjevci doveli hrvatski narod u dijelove južne Ugarske ili Bačke u vremenima kada su se Mađari, povlačeći se pred Turcima, nalazili u područjima srednje i sjeverne Ugarske. Isto je tako sigurno da su franjevci bili jedini katolički svećenici na ovim područjima za vrijeme turske vlasti, koji su čuvali katoličku vjeru u narodu i poučavali narod u nacionalnoj svijesti. Isto je tako sigurno da su franjevci najzaslužniji za očuvanje slavenskog naroda poslije odlaska Turaka. U ovim područjima su franjevački samostani i njihove župe bili središta kulture hrvatskog naroda“ (Bukinac 2007, 10). To su temeljne teze koje su i do danas ostale čvrsto utemeljene u našoj historiografiji.

Bukinac je doista u svojoj kratkoj disertaciji utvrdio mnoge bitne činjenice s kojima se i danas možemo složiti. Svojim pisanjem pokazao se kao zreli znanstvenik. Njegova disertacija o ulozi franjevaca u doseljavanju Hrvata u Bačku tijekom XVI. i XVII. stoljeća to potvrđuje. U njoj je odgovorio na brojna historiografska pitanja, i postavio okvir za buduće odgovore na još neodgovorena pitanja. Ovdje valja naglasiti da je, za razliku od fra Bernardina Unyija, njegova suzavičajnika koji je 1947. napisao također svoje djelo o Bunjevcima i Šokcima (Unyi 1947), fra Beato Bukinac odbacio teze o dačkom i tračkom podrijetlu Bunjevaca i Šokaca, koje je 1798. godine pogrešno postavio fra Matija Petar Katančić. Tako je Bukinac i u tome pogledu pokazao svoju znanstvenu zrelost.

Sasvim je sigurno da se od njega moglo očekivati još zrelih povijesnih radova. Nažalost, komunisti su ga kao „narodnog neprijatelja“ pogubili 1945. godine nakon ulaska u Karlovac. O okolnostima uhićenja, suđenja po brzom postupku i pogubljenja istraživao je najviše novinar Tomislav Vuković koji je o tome u *Glasi koncila* br.

23 iz 2006. godine objavio članak „Golubičin let od Karlovca do Bača – Franjevac o. Beato Bukinac, žrtva komunističke strahovlade“.

Na kraju treba naglasiti dvije stvari. Bukinčeva doktorska disertacija o doseljavanju Hrvata u Bačku u XVI. i XVII. stoljeću i danas je nezaobilazna literatura za sve koji se bave istraživanjem te teme i za sve koje zanima povijest bačkih Hrvata. Zato je sigurno da će u hrvatskoj historiografiji fra Beato Bukinac ostati upamćen kao osoba koja je napisala prvu zrelu povijesnu studiju o povijesti bačkih Hrvata i time utemeljila put za buduća povijesna istraživanja.

Literatura:

- Antunović, Ivan. 1882. *Razprava o podnavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih*. Beč.
- Batinić, Mijo Vjenceslav. 1887. *Djelovanje franjevacu u Bosni i Hercegovini za prvih šest vjekova njihova boravka* (knj. III.). Zagreb.
- Bogović, Mile. 1982. *Katolička crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Bukinac, Beato. 2007. *O ulozi franjevacu u seobama hrvatskog naroda u XVI. i XVII. stoljeću*. Subotica: Pučka kasina 1878.
- Erdeljanović, Jovan. 1930. *O poreklu Bunjevaca*. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- Fermendžin, Euzebije. 1892. *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752*. Monumenta spectancia historiam Slavorum meridionalium (knj. 23.) Zagreb: JAZU.
- Horvat, Rudolf. 1922. *Hrvati u Bačkoj: Bunjevci i Šokci*. Osijek.
- Ivanić, Ivan. 1899. *Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici*. Beograd.
- Iványi, István. 1909. *Bács-Bodrog vármegye földrajza és történelmi helynévtára* (knj. I.). Subotica
- Iványi, István. 1886. *Szabadka szabad király város története* (knj. I.). Subotica.
- Iványi, István. 1892. *Szabadka szabad király város története* (knj. II.). Subotica.
- Ivić, Aleksa. 1925. Bunjevci, Srbi i Hrvati. *Književni sever* I./7.: 264.-265.
- Ivić, Aleksa. 1927a. Kako su govorili i pisali Bunjevci u XVIII veku? *Književni sever* III/3-4: 165-167.
- Ivić, Aleksa. 1927b. Iz prošlosti Bunjevaca. *Književni sever* III/3-4: 102-107.
- Katona, Stephanus. 1800. *Historia metropolitanae Colocensis Ecclesiae*, I. Kalača. 1800.
- Klaić, Vjekoslav. 1883. *Opis zemaljah u kojima obitavaju Hrvati* (knj. III). Zagreb.
- Kolanović, Josip, Dević, Antun. 1999. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest 5*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Mandić, Dominik. 1935. *Acta Franciscana Hercegovinae* (knj. I.). Mostar.
- Pastor, Ludwig. 1901. *Geschichte der Päpste* (knj. IV.). Freiburg.
- Pekić, Petar. 1930. *Povijest Hrvata u Vojvodini: od najstarijih vremena do 1929. godine*, Zagreb: Matica hrvatska.

- Popović, J. Dušan. 1930. *O Bunjevcima – Povodom knjige P. Pekića „Povijest Hrvata u Vojvodini“*, Sremski Karlovci.
- Popović, J. Dušan. 1938. Slika Vojvodine u 16. i 17. veku. *Letopis Matice srpske* CCCL/1-3: 68-72.
- Popović, J. Dušan. 1939. Naseljavanje Vojvodine. *Glasnik Istoriskog društva u Novom Sadu* XII/1: 21-32.
- Sekulić, Ante. 1994. *Hrvatska preporodna književnost u ugarskom Podunavlju do 1918*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stajić, Vasa. 1930. Dva pisma Ivana Antunovića, najvećeg budioca kod bačkih Bunjevaca. *Letopis Matice srpske* CCCXXIV/1: 64-69.
- Stajić, Vasa. 1932. Ivan Antunović i Ujedinjena omladina srpska, *Letopis Matice srpske*, CCCXXXI/1: 207-210.
- Theiner, Augustin. 1860. *Vetera monumenta historiam Hungariae sacram illustrantia*, (knj. II.). Rim.
- Theiner, Augustin. 1863. *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*, (knj. I.), Rim.
- Tóth, István György. 2002. *Litterae missionarum de Hungaria et Transilvania* (1572.-1717.). Vol. 1. Budimpešta-Rim: Római Magyar Akadémia.
- Tóth, István György. 2003. *Litterae missionarum de Hungaria et Transilvania* (1572.-1717.). Vol. 2. Budimpešta-Rim: Római Magyar Akadémia.
- Tóth, István György. 2005. *Litterae missionarum de Hungaria et Transilvania* (1572.-1717.). Vol. 3. Budimpešta-Rim: Római Magyar Akadémia.
- Tóth, István György. 2005. *Litterae missionarum de Hungaria et Transilvania* (1572.-1717.). Vol. 4. Budimpešta-Rim: Római Magyar Akadémia.
- Unyi, Bernardin. 1947. *Sokácok-Bunyevácok és a Bosnyák ferencesek története*. Budapest.

Summary

Beato Bukinac – the founder of the historical researches on Croats from Bachka

Beato Bukinac belongs to a generation of Croats from Bachka who opted for the Franciscan order and went to school in Croatia after the monasteries of Bachka joined Croatian Franciscan Province of St. Cyril and Methodius in 1923. His subsequent departure for doctoral studies in Rome showed that he was among the most talented novices in the generation. When choosing the topic for doctoral thesis, Bukinac decided to include both his love for the Franciscan order and that of his fellow countrymen, Croats from Bachka. Therefore, he dedicated his thesis entitled “On the role of the Franciscans in the migrations of the Croatian people in the 16th and 17th centuries” to the period in which the Croats (Bunjevci and Shokci) had settled in Bachka. It left an indelible mark on subsequent historical researches on Croats from Bachka and still represents required reading for anyone interested in studying

their immigration and early history. Furthermore, Bukinca can be considered as the first mature historian from Bachka and thus the founder of the historical researches on Croats from Bachka in Croatian historiography. The present work discusses and explains all the aforementioned in detail.

Keywords: Bukinac, Bunjevci, Shokci, history